

УДК 340.69:81'27

DOI: 10.37025/1992-4437/2025-43-1-59

О. А. Недашківська,*старший судовий експерт сектору
товарознавчих досліджень відділу товарознавчих,
економічних, будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності,**Житомирський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України*

вул. Старий Бульвар, 18, м. Житомир, 10008, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2568-0201>

email: persik.emir@gmail.com

Т. Є. Недашківська,*кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри слов'янської і германської
філології та перекладу,**Житомирський державний університет
імені Івана Франка*

вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1131-4630>

email: meganed777@gmail.com

О. М. Гунько,*директор,**Житомирський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України*

вул. Старий Бульвар, 18, м. Житомир, 10008, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7119-720X>

email: omgunko@ukr.net

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Анотація. Сучасний етап розвитку науки, техніки, трансформація у зв'язку з цим суспільних процесів в усіх сферах діяльності людини посилює потребу в перманентному удосконаленні індивіда у своїй професійній діяльності як елемента системи забезпечення якості в галузі. Ефективність діяльності судового експерта безпосередньо залежить від його професійного рівня, що становить комплекс якостей і навичок, набутих у процесі навчання та практичної роботи, які тісно пов'язані зі сприйняттям дійсності крізь призму мови та формують професійну картину світу. Мета статті – за допомогою лінгвокогнітивного моделювання (на прикладі Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України) побудувати фрагмент професійної картини світу судового експерта, проаналізувати специфіку когніції фахової метамови як засобу формування та віддзеркалення компетентності суб'єктів експертної діяльності. Дослідження здійснювалося із застосуванням авторської методики проведення вільного асоціативного експерименту через онлайн-анкетування судових експертів на базі платформи «СТИМУЛУС». Заналізовано отриманий матеріал за допомогою батареї методів – асоціативного, компонентного аналізу, моделюванням з елементами статистичної методики. Наукова новизна полягає у визначенні професійної картини світу та встановленні рівня володіння судовими експертами термінознавчим понятійним апаратом у сфері судово-експертної діяльності та навичок його застосування на практиці в професійній діяльності. Висновки встановлюють і фіксують особливості мовної картини світу судового експерта, відображають необхідність формування уніфікованої терміносистеми галузі судово-експертної діяльності як ключового компонента терміносфери. А також фокусують увагу на особливостях формування професійної картини світу, яка забезпечує гнучку адаптацію та динамічну трансформацію сприйняття світу судовим експертом у професійному аспекті відповідно до вимог сучасності та її адекватну екстраполяцію в практичну діяльність.

Ключові слова: лінгвокогнітивне дослідження; терміносфера; терміносистема; СТИМУЛУС; вільний асоціативний експеримент.

Вступ

Професійна діяльність у кожній сфері безпосередньо пов'язана з метамовою, функціонування

якої забезпечує комунікацію між учасниками відносин та прямо впливає на якість результату. Формування терміносфери як метамови, що складається

із сукупності специфічних понять із певної галузі знань, стає важливим інструментом для взаємодії між фахівцями. Проте низка ключових чинників – інтенсивний розвиток науки та техніки, глобалізація та міжмовна взаємодія, юридична та правова значущість, освітнє середовище галузі та динамічність самої мови – спричиняють проблеми багатозначності, розмитості та технічної грамотності в процесі формування системи термінології загалом і зокрема в галузі судово-експертної діяльності, тим самим впливають на професійну картину світу судових експертів, тобто на результативність не лише їхньої роботи, а й на якість роботи всіх ланок, задіяних у процесі здійснення правосуддя. Утім, науковий інтерес до проблем терміносфери, що визначає професійну картину світу судового експерта, практично не сформований, чим зумовлена актуальність пошуку в окресленому напрямі.

Огляд літератури

Специфіка поняття терміносфери галузі судово-експертної діяльності як простору для реалізації терміном власного потенціалу в складі відповідної терміносистеми пов'язана з особливостями мовно-ментальних блоків суб'єктів такої системи. Фактично терміносфера є ареалом, у межах якого функціонує та реалізує свій потенціал, зокрема й прихований, термін як складова одиниця механізму терміносистеми (Petryna, 2018; Popovich, & Bialyk, 2020, s. 207; Ovsienko, 2022).

Термін як ключовий елемент терміносистеми чіткого визначення не має, а наявність великої кількості дефініцій пов'язана з різноманіттям у підходах до сутності поняття системності терміна.

Загалом під терміном розуміють слово чи словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо (Furt, & Dmytruk, 2020, s. 18) і вступає в системні зв'язки з іншими словами та словосполученнями відповідної галузі (Filipova, 2020, s. 9).

Думки науковців стосовно визначення поняття «термін» розділились і репрезентуються залежно від їхньої прихильності до того чи того наукового підходу: традиційного, когнітивного чи функціонального.

Традиційний підхід (Filipova, 2020) являє собою розроблену вченими Віденської, Радянської та Празької термінологічних шкіл понятійно центровану теорію, що базується на обов'язковому розмежуванні понять. Може відобразитися у вигляді системи: «сфера функціонування понять – сфера функціонування термінів», ядро якої становить поняття.

Тривалий час однозначність, системність, суворота впорядкованість вважались основополож-

ними рисами, притаманними термінам, до яких висувались жорсткі вимоги щодо стислості та дефініційності (Filipova, 2020). Поступово формувалися поняття про термінознавство, терміносистему й термін, диференціювалися терміни на протерміни, передтерміни, терміноїди, псевдотерміни та ін.

З розвитком і впровадженням ідей когнітивної лінгвістики формується когнітивне термінознавство, зумовлюючи застосування якісно нового підходу до визначення поняття «термін». Когнітивний (Maslova, & Fedorenko, 2022), або когнітивно-дискурсивний, гносеологічний підхід до вивчення терміна розглядає термін із погляду динамічного елемента, який формується в результаті когнітивної діяльності людини як центрального елемента процесу пізнання та комунікативної діяльності. Когнітивне термінознавство акцентує на можливостях свідомості людини отримувати, аналізувати, інтерпретувати та передавати інформацію, що базується на здатності до перманентного пізнання та подальшого відтворення на основі здобутого досвіду через асоціативно-образне переосмислення.

Функціональний підхід (Filipova, 2020, s. 4) до визначення поняття «термін» розглядає його з позиції слова в особливій функції, яку виконує термін як засіб позначення відповідного поняття, а не особливого спеціального слова. Але водночас потрібно зважати на гнучкість лексичних одиниць мови, їхню здатність до трансформації, оскільки будь-яка лексична одиниця за відповідних умов у разі виконання особливих функцій може перетворитися на термін.

Сукупність термінів являють собою базисні частинки для позначення фахових понять, використовуваних у певній галузі наукового знання та / або професійній діяльності, вони є фундаментом поняття «термінологія» (Popovych, & Bialyk, 2020, s. 206), яке виступає не лише як лінгвістичний (Kozelko, 2019, s. 7), а й як ключовий елемент, що формує професійну картину світу, об'єднує фахівців, надаючи їм можливість спілкуватися ефективно та розуміти професійну дійсність в її унікальних аспектах.

Картина світу – це складний та індивідуальний конструкт, що відображає процес сприйняття та розуміння світу кожним окремим індивідом і знаходить своє застосування в різних галузях життєдіяльності людини – психології, філософії, соціології, відображає глибокі аспекти людського існування та культурного впливу.

Структурно картина світу (Kutyshenko, 2018, s. 7) являє собою мультиетапне формування під впливом:

сенсорного сприйняття через органи чуття;

культурного та історичного контексту на основі традицій і цінностей;

мови як засобу вираження та концептуалізації думок і переживань;

соціального спілкування як сприйняття соціальних ролей, стосунків і норм поведінки;

формування індивідуальної картини світу на основі особистого досвіду, власних переживань унікальних подій;

виховання та середовища, які визначають систему цінностей і переконань;

світогляду та релігії як чинника впливу на індивідуальне сприйняття сенсу життя;

культурної та колективної картини світу, зважаючи на етнічні та національні особливості в умовах глобалізації та взаємодії культур;

вікових і життєвих етапів у процесі навчання.

Професійна картина світу (Matvieieva, 2020b, s. 36) є концепцією, що відображає сприйняття та розуміння особою свого професійного середовища, ролі в ньому та взаємодії з іншими учасниками, внутрішнє усвідомлення особистістю власного місця в професійному житті та важливості вибору конкретної сфери діяльності.

У широкому розумінні професійна картина світу – це унікальне поняття, яке визначає сприйняття і розуміння особою своєї професійної сфери та базується на упорядкованому уявленні про предмет і засоби, видах праці, взаємодії й міжособистісних стосунках суб'єктів професійної діяльності, самореалізації в праці та відображається в конкретних образах і відповідних їм виразних словесних висловлюваннях (Matvieieva, 2020a, 2020b).

Професійна картина світу, у контексті лінгвістики, охоплює специфічний лінгвістичний універсум, який формується в процесі спілкування та діяльності в професійному середовищі. Ця концепція зважає не лише на вживання спеціалізованих термінів, а й на мовні структури, які відображають особливості професійного спілкування.

Структурно професійна мовна картина світу відображена через *лексичний* (термінологію та спеціалізовану лексику; унікальні та специфічні мовні особливості різних професій); *граматичний* (синтаксичні конструкції в професійному контексті; специфіку мови професійного дискурсу); *семантичний* (поля семантичних значень; мовні ознаки професійного статусу); *комунікативний* (професійні стратегії спілкування; мовна взаємодія в колективі) аспекти.

Поділяючи думку фахівців (e.g., Kurychenko, 2018; Matvieieva, 2020a, 2020b), варто наголосити, що професійна картина світу є невід'ємним складником професійної ідентичності, а термінологія набуває значення ключового лінгвістичного

інструменту, що формує основу цієї картини. Термінологія впливає на формування професійної картини світу, розширюючи розуміння та обмежуючи концепції в професійному оточенні.

Висвітлюючи роль термінології у формуванні професійної картини світу, науковці (Furt, & Dmytruk, 2020; Filippova, 2020; Bahan, 2023) розглядають:

інструмент професійного спілкування – мовний код для ефективної та чіткої комунікації, формування єдності мовленнєвого середовища у професійному колективі;

засіб сприйняття професійної реальності – лінгвістичний каркас зі спеціалізованих термінів для концептуалізації фахівцями своєї роботи та взаємодії зі світом, інструмент визначення та структуризації ключових аспектів професійної діяльності, що робить їх зрозумілими для представників галузі та поза нею;

механізм професійної ідентифікації – оперування термінами галузі як маркерами знань фахівця та професійної належності, що розпізнають представники спільноти;

чинник професійного розвитку – вивчення та впровадження нових термінів і концепцій в умовах перманентного розвитку технологій у галузі.

Отже, система термінів, організованих у певну структуру, що відображає концептуальні взаємозв'язки та специфіку певної галузі знань, становить терміносистему. Ця система охоплює терміни, що визначають поняття, процеси, об'єкти та явища, і є основою мовного вираження у спеціалізованому спілкуванні.

Терміносистема як структурована мережа термінів у конкретній науці або галузі діяльності визначається не лише мовним аспектом, а й є важливим складником концептосфери, набуваючи значення інструменту сприйняття світу, власної ідентичності у взаємодії із суспільством.

Концептосфера позиціонується (Plotnikova, 2020, s. 92) як «фрагмент концептуальної картини світу, сформований на основі уявлень людини та репрезентований сукупністю одиниць пам'яті (концептів), які групуються за тематичною ознакою».

Матеріали та методи

Терміносистема являє собою глибокий шар концептосфери, де кожен термін несе в собі не лише лінгвістичний зміст, а й закладену в ньому концептуальну структуру. Глибокий аналіз термінів (Vakulenko, 2023) дає змогу розкрити складні концепти, що визначають особливості відповідної галузі.

Визначається терміносистема не лише мовними елементами, а й віддзеркалює ментальну

реальність у конкретній галузі чи науці. Вона стає мовним відображенням та інструментом усвідомлення концептів, що зумовлюють предмет дослідження.

З огляду на те, що в одному терміні міститься велика кількість інформації (Vasetska, 2018), важливо, щоб ця інформація була однозначною й точною, що реалізується через спроможність терміносистеми забезпечити чітке розуміння понять і термінів у межах конкретної сфери та ієрархічної структури з можливістю впровадження автоматизованих систем пошуку в сучасних умовах глобалізації світу та мультилінгвізму.

Тож, убачається, на часі – створення спеціалізованої терміносистеми з однозначним, в її межах, трактуванням термінів саме галузі судово-експертної діяльності, зважаючи на гнучкість лексичних одиниць мови та, власне, поняття «термін», що дасть змогу забезпечити уніфікацію методик проведення судових експертиз, підвищить чіткість та однозначність усвідомлення висновків експертів. Так, з метою вивчення професійної картини світу судового експерта, а також реакції на низку слів, які можуть набувати ознак термінів, у Житомирському науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України (далі – Житомирський НДЕКЦ МВС України) упродовж травня – липня 2024 р. серед працівників проведено асоціативний експеримент (Nedashkivska, T., 2020) за допомогою сервісу для асоціативних досліджень у форматі онлайн – «СТИМУЛУС» (Zahorodnia, 2021).

Теоретичні засади асоціативного експерименту як методики, основаної на виявленні асоціацій, що склалися в індивіда з його особистого досвіду, започатковані видатними дослідниками, серед них: Альберт Тумб і Карл Марбе, які 1901 р. цей метод детально описали вперше; Герман Еббінгауз розвинув і представив його, як такий, що став класичним асоціативним експериментом, ґрунтованим на асоціативних зв'язках і настановах, які формують під час повідомлення процедури експерименту; Ернст Кречмер поклав асоціативний експеримент в основу психоаналітичного різновиду лікування – аналіз психологічних взаємин, які зумовлюють хворобу, що ґрунтується на комбінації методів: клінічне інтерв'ювання, асоціативний метод (Ойген Блейлер, Карл Густав Юнг), аналіз вільних асоціацій, зважаючи на сновидіння і помилкові дії (Зигмунд Фройд), психокатарсис (Йозеф Броер, Зигмунд Фройд).

Розрізняють вільний, спрямований і ланцюжковий види асоціативного експерименту. У нашому дослідженні застосовано вільний асоціативний експеримент, який дав позитивні результати вивчення професійної картини світу (Nedashkivska, T., & Kushmar, 2017; Denysevych, 2018;

Zahorodnia, 2018; Nedashkivska, O., & Nedashkivska, T., 2022). Традиційно такий експеримент проводять в усній, письмовій чи змішаній формі. Для цього інформантам пропонують усно або письмово перелік слів-стимулів. І вони, не замислюючись, мають швидко написати перше слово, що спаде на думку під час реагування на стимул (Martinek, & Mitkov, 2021).

Сервіс «СТИМУЛУС» (розробник і координатор кандидат філологічних наук доцент кафедри іноземних мов Національної академії статистики, обліку та аудиту О. Ф. Загородня) започатковано 2019 р. (Zahorodnia, 2021). Проєкт спрямований на дослідження мовної свідомості, мовних і концептуальних картин світу, асоціативних і психологічних портретів. Кожний дослідник серед запропонованих етапів дослідження (у нашому випадку асоціативного експерименту) обирає коло позицій залежно від мети та завдань свого пошуку.

Отже, етапи асоціативного експерименту такі.

1. Підготовчий – опрацьовано масив наукових праць і досліджень у галузі лінгвістики про терміносферу, професійну картину світу, термінознавство та їх взаємозв'язок, детально проаналізовано понятійний апарат термінознавства, у результаті чого, з огляду на науковий доробок фахівців (e.g., Knyshenko, 2020; Molhamova, 2023; Nedashkivska, T., 2020), визначено актуальні проблеми для дослідження, а також коло потенційних респондентів.

1.1. Збирання й аналізування теоретичного матеріалу – проаналізовано наукові підходи у формуванні понять «термін» і «терміносфера», думки стосовно визначення поняття терміна і ступінь впливу різних чинників на дефініції, а також стан сучасних досліджень, зважаючи на мультиплікаційну природу чинників впливу на таке формування.

1.2. Систематизування й аналізування реальних нормативних вхідних / вихідних документів – опрацьовано понад дві тисячі різноманітних документів, які надходили до Житомирського НДЕКЦ МВС України та виходили, у контексті наявності специфічних термінів і слів, що набувають функцій термінів у галузі, коректності їх застосування, однозначності, доступності й осяжності для розуміння третіми особами.

1.3. Визначення кола суб'єктів (потенційних респондентів) – з огляду на специфічну сферу застосування слів-стимулів учасниками експерименту стали судові експерти як особи, які мають спеціальні знання в галузі (Verkhovna Rada Ukrainy [VRU], 1994, Liutyi 25, *Pro sudovu ekspertyzu*; VRU, 2012, Kviten 13, *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*), зважаючи на можливу професійну деформацію – фактичну зміну структури діяльності та особистості, що негативно позначається на продуктивності

праці та професійній комунікації (Kokorin, & Samoilo, 2023, s. 20). Ширину спектра професійних деформацій відображено через їх класифікацію, створену на основі аналізу діяльності, поведінки та вчинків судових експертів під час здійснення ними службових обов'язків. Так, професійні деформації поділяють на загальнопрофесійні (притаманні судовим експертам певного напрямку досліджень), спеціальні професійні (характерні для експертів вузької спеціалізації), професійно-типологічні та індивідуальні охоплюють експертів усіх напрямів (Kokorin, & Samoilo, 2023, s. 21–22).

Потенційними суб'єктами дослідження можуть бути слідчі, дізнавачі, прокурори, судді, а також особи, аж ніяк не причетні до сфери судово-експертної діяльності, аналіз реакцій яких найбільш яскраво продемонструє багатогранність самої дефініції «термін» і реалістично відобразить професійну картину світу судового експерта.

1.4. Вибірка слів-стимулів на основі отриманих висновків після аналізу результатів попередніх етапів, зважаючи на частоту їх використання в реальній документації (постанови та ухвали про призначення експертиз, висновки експертів, протоколи допиту, відповіді на клопотання), специфіку їх сприйняття з позиції терміну галузі та слова, яке може виконувати його функції за певних обставин.

Авторська методика з підбору слів-стимулів передбачає можливість подальшого відображення та аналізування реакції на них респондентами з відповідною професійною картиною світу та ілюстрації пластичності поняття «термін».

За результатами такого аналізування сформовано список із 38 слів-стимулів: експертиза, висновок, експерт, постанова, провадження, фабула, клопотання, інформація, вихідні дані, документ, дослідження, докази, суддя, слідчий, фотозображення, відповідальність, обов'язки, права, супровідний лист, довідка, методика, підхід, допуск, огляд, строк, шкода, сліди, спеціальний пакет, упакування, кримінальна справа, прокурор, пошкодження, криміналістика, обладнання, кваліфікація, ініціатор, об'єкт, компетенція.

1.5. Формування авторської анкети асоціативного дослідження на базі форми, розробленої й апробованої сервісом «СТИМУЛУС» (Zahorodnia, 2021), з дотриманням необхідних умов анонімності респондента під час дослідження, зручності, читабельності та легкості сприйняття респондентами загальної інформації та слів-стимулів. Для мінімізації можливих технічних та інших труднощів у процесі асоціативного експерименту проведено етап вибіркового пілотного анкетування серед 20 респондентів із різним соціальним і

професійним профілем із подальшою оптимізацією форми анкети асоціативного дослідження (Tulenkov, & Yakovenko, n.d.; Hryshchuk, 2021).

Автори цієї наукової статті дотримувались методики проведення вільного асоціативного експерименту, передбаченої системою «СТИМУЛУС» (Zahorodnia, 2021).

1.6. Розроблення методики проведення базувалося на загальному методі проведення вільного асоціативного експерименту. Для обґрунтування теоретичних і методологічних засад асоціативного експерименту застосовано загальнонаукові методи, як-от: опис, аналіз і синтез, дедукція та індукція.

2. Анкетування – етап безпосереднього анкетування з дотриманням обов'язкового автоматичного інструктажу респондентів і технічним забезпеченням процедури анкетування. Кожен респондент отримав запрошення з посиланням, згенероване авторами за допомогою сервісу «СТИМУЛУС» (Zahorodnia, 2021), перехід за таким посиланням скеровує респондента безпосередньо на сторінку з асоціативною анкетною. Загальна кількість респондентів – 57 атестованих судових експертів Житомирського НДЕКЦ МВС України.

2.1. Інструктаж респондентів проводився автоматично безпосередньо на сторінці асоціативної анкети, згенерованої на базі сервісу «СТИМУЛУС» перед опитуванням до моменту отримання респондентами доступу до списку слів-стимулів. Для дотримання чистоти експерименту респонденти ознайомились із правилами та умовами асоціативного експерименту: запису слова чи сполучення слів будь-якою мовою або які перші спали на думку, позначення малюнку, якщо саме в такий спосіб можна зобразити свою реакцію, та чесно заповнення анкети особистих даних із метою максимальної чистоти дослідження, інформація в яких є конфіденційною, за гарантією розробників ресурсу «СТИМУЛУС».

2.2. Технічне забезпечення полягало в надсиланні респондентам посилання для дослідження на базі ресурсу «СТИМУЛУС» через програму електронного документообігу, упровадженої в Житомирському НДЕКЦ МВС України.

3. Оброблення результатів асоціативного експерименту на основі попереднього навчання коректної роботи з платформою «СТИМУЛУС» у її засновника О. Ф. Загородньої. Сортування та аналізування отриманих реакцій передбачало первинну діагностику кількості слів-стимулів, придатних для подальшого аналізу, повністю непридатних і частково придатних. Загалом під час експерименту на 38 слів-стимулів отримано 2044 реакції, 983 з них – різні.

3.1. Сортування та вибірка бланків анкет.

3.2. Математичне зчитування результатів.

3.3. Фіксування результатів.

4. Аналізування та розшифрування отриманих даних через визначення профілю респондента, а також загальних та індивідуальних реакцій на слова-стимули, подальшого аналізування здобутих результатів, на базі якого виведено відсоткове співвідношення отриманих показників,

формування понятійного апарату профілю респондента та узагальнення здобутих результатів із подальшим формуванням висновків дослідження.

4.1. Визначення профілю опитуваного суб'єкта на основі опрацювання анкетних даних респондентів із використанням універсальної анкети, створеної розробниками сервісу «СТИМУЛУС» (див. рис. 1–6).

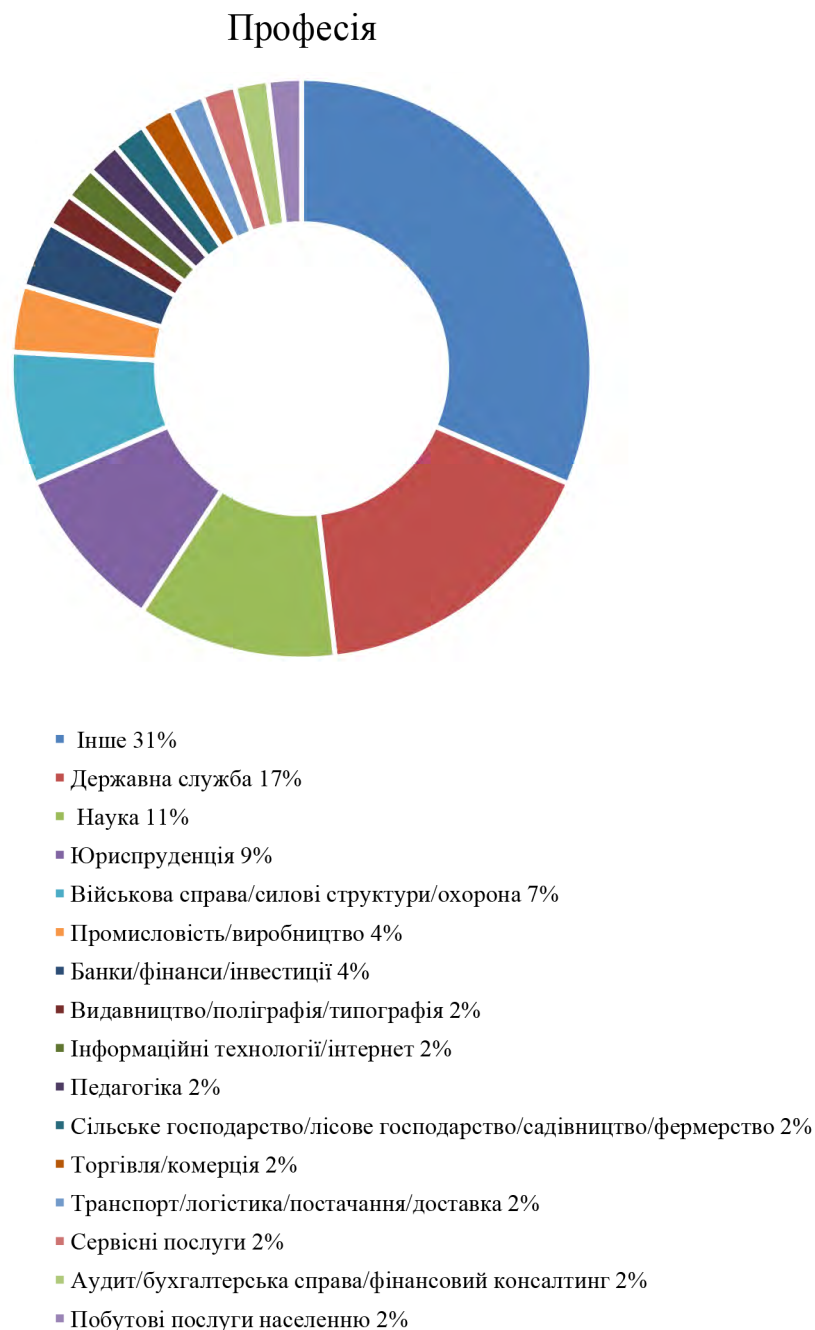
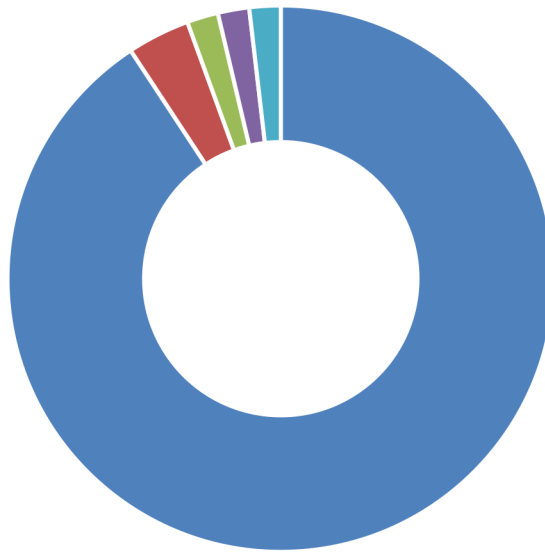

Рис. 1
Діаграма професійної належності інформантів

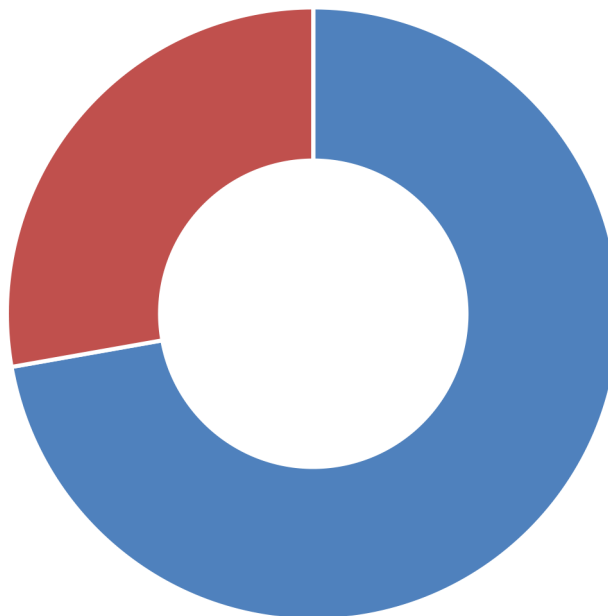
Освіта

- Вища університетська 91%
- Вища наукова 4%
- Неповна середня 2%
- Професійна 2%
- Початкова школа 2%

Рис. 2
Діаграма рівня освіти інформантів

Стать

- Чоловік 72%
- Жінка 28%

Рис. 3
Діаграма гендерної ідентифікації інформантів

Зайнятість

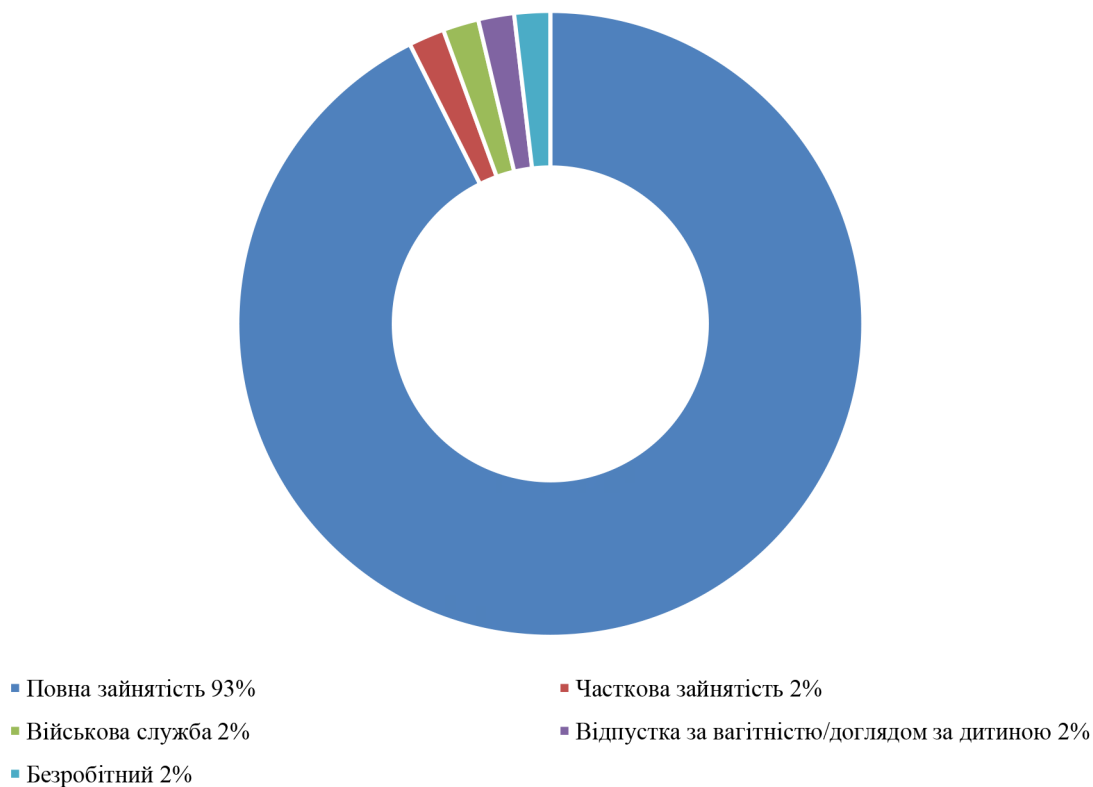

Рис. 4
Діаграма рівня зайнятості інформантів

Рід занять

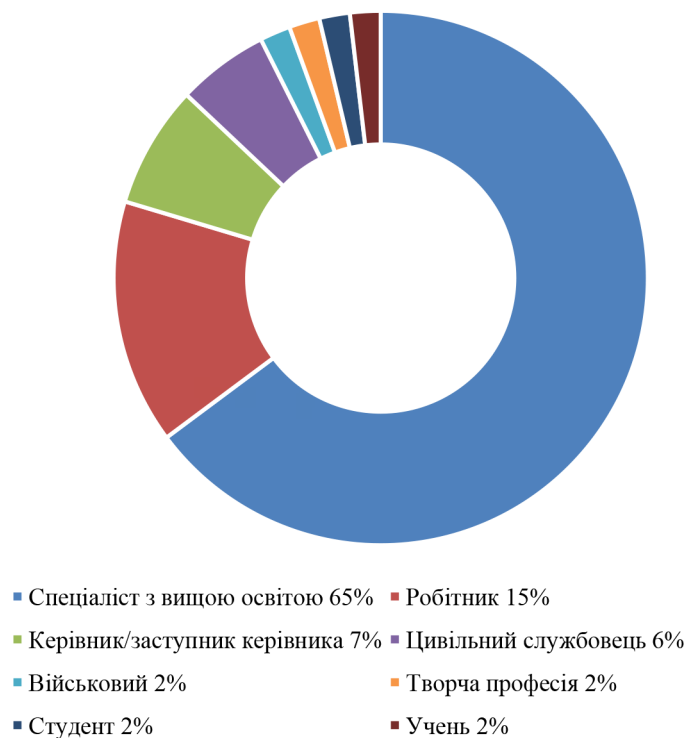

Рис. 5
Діаграма посадової ідентифікації інформантів

Рідна мова

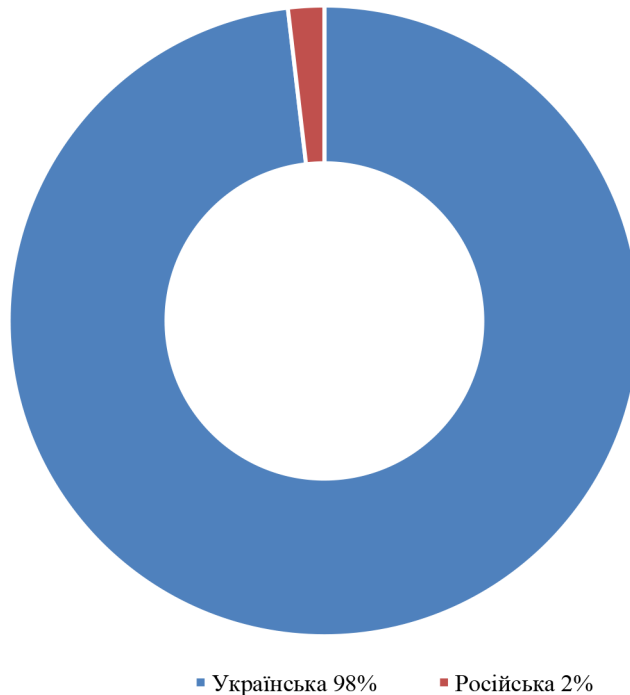

Рис. 6
Діаграма мовної ідентифікації інформантів

У діаграмах представлено результати опитування, яке інформанти проходили анонімно, самотійно за інструкцією, наданою автором системи «СТИМУЛУС». Інтерфейс системи передбачає позиції, що їх інформант обирає на власний розсуд. Усі помилки через незнання чи нерозуміння, недоречності, а то й навмисні огріхи припустимі, оскільки дослідник не має можливості їх розпізнавати. Тому, наприклад, у діаграмі «Освіта» (рис. 2) передбачено, зокрема, позиції «Професійна», «Неповна середня», «Початкова школа», хоча це суперечить вимогам щодо освіти судового експерта.

4.2. Відбір слів-стимулів для відображення мовної картини світу респондента на основі аналізу термінів галузі судової експертизи та індивідуальних реакцій на них судових експертів. Тобто брали до уваги два чинники впливу на асоціації, отримані в результаті дослідження: «лінгвістичний», який зважає на характеристики слова-стимулу, та «прагматичний», який відображає вплив особистісних і когнітивних здібностей опитуваного (Karpanov et al., 2023, s. 43).

Результати та обговорення

Специфіку когніції та формування професійної картини світу судового експерта проаналізовано за допомогою асоціативного методу для аналізу отриманих реакцій, компонентного аналізу для характеристики асоціативного значення (ядра)

стимулу, моделювання (для чого використано ресурс «СТИМУЛУС») з елементами статистичної методики для зважання на коефіцієнт реакції.

Від того як судові експерти розуміють поняття, пов'язані з їхньою діяльністю, залежить розуміння ними своїх компетенцій, формування компетентності та подальший результат практичної роботи. Саме тому, наприклад, термін-стимул **експертиза** набуває особливого значення як засіб когніції та може розглядатися як концепт, що відображає та узагальнює набутий людиною досвід та дійсність, сприйняту її свідомістю (Nedashkivska, O., & Nedashkivska, T., 2022).

Продемонструємо процедуру аналізування структури асоціативного поля стимулу. На стимул **експертиза** отримано 54 реакції, 27 із них – різні.

Асоціативне поле містить чітко сформоване ядро (найчастотніші реакції), відображене реакцією «дослідження» (21 – тут і далі цифрами позначено коефіцієнт частотності, тобто повторюваності реакції) та слабо структуровану периферію з реакціями «висновок» (4), «без права на помилку», «доказ», «відповідальність», «робота» (по 2), «процес істини», «платна», «наукове дослідження», «логічна послідовність дій», «лабораторія», «дослідження об'єктів», «дослідження матеріальних об'єктів», «юридичний документ», «дослідження експерта», «вивчення», «постанова», «процес дослідження», «речовий доказ», «інженерно-тран-

- [9] Kozelko, I. R. (2019). *Linhvistychna terminolohiia V. Simovycha v konteksti hramatyk kintsia XIX – pershoi polovyny XX stolittia [Linguistic terminology of V. Simovych in the context of grammars of the end of the XIX – first half of the XX century]* [Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk, Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka]. Lviv [in Ukrainian].
https://shron1.chtyvo.org.ua/Kozelko_Iryna/Linhvistychna_terminolohiia_V_Simovycha_v_konteksti_hramatyk_kintsia_KhIKhpershoyi_polovyny_KhKh_stol.pdf?PHPSESSID=ob05rerormoq76rj1n0jlp8800
- [10] Kyrychenko, V. V. (2018). Naukova kontseptualizatsiia modeli stanovlennia kartyny svitu osobystosti u suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [Scientific conceptualization of the model for the personality's world image construction in a modern information society]. *Aktualni problemy psykhologii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostuka NAPN Ukrainy*, 12(24), 75–94 [in Ukrainian].
<http://appsychology.org.ua/data/jrn/v12/i24/11.pdf>
- [11] Martinek, S., & Mitkov, V. (2021). *Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk. Tom III. Vid redaktsii do stymulu*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
<https://www.scribd.com/document/780101958/Slovnyk-%D0%A23-P>
- [12] Matvieieva, S. A. (2020a). Kohnityvna terminostruktura yak odnytsia profesiinoi kartyny svitu [Cognitive terminological structure as a professional worldview unit]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Filolohiia*, 10(78), 26–29 [in Ukrainian].
DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2020-10\(78\)-26-29](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2020-10(78)-26-29)
- [13] Matvieieva, S. A. (2020b). Linhvokohnityvne modeliuвання profesiinoi kartyny svitu [Linguo-cognitive modelling of professional language worldview]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 31(70)1(3), 34–40 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/06>
- [14] Maslova, T., & Fedorenko, S. (2022). Kohnityvnyi pidkhid do mizhdystyplinarnoho doslidzhennia terminolohii [Cognitive Approach to Interdisciplinary Research of Terminology]. *Advanced Linhuistics*, (9), 43–50 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2022.9.259836>
- [15] Molhamova, L. O. (2023). Asotsiatyvnyi eksperyment yak empirychnyi metod doslidzhennia linhvokohnityvnykh kontseptiv [Associative experiment as an empirical method of linguocognitive concepts research]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Serii: Filolohiia*, 2(23), 26–29 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.2.5>
- [16] Nedashkivska, T. Ye. (2020). *Eksperyment u psykholinhvistytsi (z dosvidu roboty): monohrafiia*. Vydavnytstvo Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka [in Ukrainian].
<http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/32333>
- [17] Nedashkivska, T., & Kushmar, L. (2017). Associative Way from Perception to Understanding: Associative Field vs Lexical-Semantic Field. *Journal of Modern Education Review*, 7(1), 44–50.
DOI: [https://doi.org/10.15341/jmer\(2155-7993\)/01.07.2017/005](https://doi.org/10.15341/jmer(2155-7993)/01.07.2017/005)
- [18] Nedashkivska, O. A., & Nedashkivska, T. Ye. (2022). Eksperyment yak zasib doslidzhennia kohnitsii sudovogo eksperta shchodo ekspertnoi initsiatyvy [Experiment as a means of studying the cognition of a forensic expert concerning expert initiative]. *Kryminalistychnyi visnyk*, 37(1), 79–89 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2022-37-1-79>
- [19] Ovsienko, L. M. (2022). Termin yak skladnyk riznykh terminosystem [Term as a component of various term systems]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 33(72)1(1), 72–77 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/13>
- [20] Petryna, O. S. (2018). Providni kharakterystyky terminolohii ta terminosystemy [Leading characteristics of terminology and terminology system]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI(51)176), 62–64 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-176VI51-14>
- [21] Plotnikova, N. V. (2020). Poniattia «kontseptosfera» ta «kontsept» u suchasni linhvistytsi [“Conceptosphere” and “concept” in modern linguistics]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 31(70)1(1), 91–96 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-1/17>
- [22] Popovych, Yu. V., & Bialyk, V. D. (2020). Poniattia terminolohii ta terminosystemy v suchasni linhvistytsi [Difficulties and ways of translating of social and political culture-bound words]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 31(70)2(2), 206–211 [in Ukrainian].
DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/36>
- [23] Tulenkov, M. V., & Yakovenko, Yu. I. (n.d.). Anketa. U *Velyka ukrainska entsyklopediia* (elektronna versia) [in Ukrainian].
<https://vue.gov.ua/Анкета>
- [24] Vakulenko, M. O. (2023). *Suchasna ukrainska terminolohiia: metodolohiia, kodyfikatsiia, leksykohrafichna praktyka [Modern Ukrainian Terminology: Methodology, Codification, Lexicographic Practice]* [Dysertatsiia doktora filolohichnykh nauk, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka]. Kyiv [in Ukrainian].
https://shron1.chtyvo.org.ua/Vakulenko_Maksym/Suchasna_ukrainska_terminolohiia_metodolohiia_kodyfikatsiia_leksykohrafichna_praktyka.pdf
- [25] Vasetska, O. I. (2018). *Formalna ta semantychna variantnist syntaksychnykh terminiv [Formal and semantic variance of syntactic terms]* [Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk, Instytut ukrainskoi movy]. Kyiv [in Ukrainian].
<https://file.lib.in.ua/pdf/vasetska-oksana-formalna-ta-semantychna-variantnist-syntaksychnykh-terminivkty.pdf>
- [26] Verkhovna Rada Ukrainy. (1994, Liutyi 25). *Pro sudovu ekspertyzu [On Judicial Examination]: Zakon Ukrainy* (No 4038-XII) [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

- [27] Verkhovna Rada Ukrainy. (2012, Kvitin 13). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine]*: Zakon Ukrainy (No 4651-VI) [in Ukrainian].
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [28] Zahorodnia, O. F. (2018). *Asotsiatyvni polia suspilno-politychnoi leksyky v movnii kartyni svitu ukraintsv (kompiuterne opratsiuuvannia rezultativ psykholinhvistychnoho eksperymentu) [Associative fields of social and political lexis in the Ukrainian language world view (computer processing of the psycholinguistic experiment results)]* [Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova]. Kyiv [in Ukrainian].
https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.26/Zagorodnya.pdf
- [29] Zahorodnia, O. (2021). *Veb-proiekt «STYMULUS» yak instrument psykholinhvistyky [Web-project “STIMULUS” as a Tool of Psycholinguistics]*. *Psycholinguistics*, 29(2), 76–102 [in Ukrainian].
 DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-76-102>

Список використаних джерел

- [1] Баган М. П. *Основи термінознавства : навч.-метод. посіб. для практичних занять та самостійної роботи студентів. 2-ге вид., змін. і допов.* Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2023. 44 с.
 URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5143/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- [2] Денисевич О. Асоціативне поле слова-стимулу «газета» в мовній картині світу українців. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 8. С. 29–31.
 URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29289/1/%D0%90%D1%81%D0%BE%D1%86.%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%83%20%D0%93%D0%90%D0%97%D0%95%D0%A2%D0%90.pdf>
- [3] Філіппова Н. М. *Загальне термінознавство : навч. посіб.* Миколаїв : НУК, 2020. 224 с.
 URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/07fe71bb-925f-4790-90c0-c3eaa5c27d22/content>
- [4] Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. *Термінологія : навч. посіб.* Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 172 с.
 URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/1984/1/2020_NP_Furt_Terminolohiia.pdf
- [5] Гришук Ю. В. Принципи укладання анкети для вільного асоціативного експерименту. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 62–68.
 DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-84-9>
- [6] Капранов Я. В., Івановська В. О., Малинюк І. В. Асоціативні реакції українців на слова-стимули із семантикою резилентності : моделювання фрагментів індивідуальної свідомості. *Слобожанський науковий вісник. Серія : Філологія*. 2023. № 3. С. 41–46.
 DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.3.8>
- [7] Книщенко Н. П. *Поняття «лексико-семантичне поле» й «термінологічне поле» в сучасному мовознавстві. Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2020. № 52. С. 3–9.
 DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2020.52.01>
- [8] Кокорін О. В., Самойлова О. Ф. Деформація особистості судового експерта та її вплив на професійну діяльність. *Вісник ОНДІСЕ*. 2023. № 13. С. 18–27.
 DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-9656/2023-13-2>
- [9] Козелко І. Р. *Лінгвістична термінологія В. Сімовича в контексті граматик кінця XIX – першої половини XX століття : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01.* Львів, 2019. 273 с.
 URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kozelko_Iryna/Linhvistychna_terminolohiia_V_Simovycha_v_konteksti_hrmatyky_kintsia_KhIKhpershoi_polovyny_KhKh_stol.pdf?PHPSESSID=ob05rerormoq76rj1n0jlp8800
- [10] Кириченко В. В. *Наукова концептуалізація моделі становлення картини світу особистості у сучасному інформаційному суспільстві. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. № 12(24). С. 75–94.
 URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v12/i24/11.pdf>
- [11] Мартінек С., Мітьков В. *Український асоціативний словник. Том III. Від реакції до стимулу.* Львів : ПАІС, 2021. 544 с.
 URL: <https://www.scribd.com/document/780101958/Slovnyk-%D0%A23-P>
- [12] Матвеева С. А. Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної картини світу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологія. 2020. № 10(78). С. 26–29.
 DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2020-10\(78\)-26-29](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2020-10(78)-26-29)
- [13] Матвеева С. А. Лінгвокогнітивне моделювання професійної картини світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70). № 1. Ч. 3. С. 34–40.
 DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/06>
- [14] Маслова Т., Федоренко С. Когнітивний підхід до міждисциплінарного дослідження термінології. *Advanced Linguistics*. 2022. № 9. С. 43–50.
 DOI: <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2022.9.259836>
- [15] Молгамова Л. О. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник. Серія : Філологія*. 2023. № 2(23). С. 26–29.
 DOI: <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.2.5>

- [16] Недашківська Т. Є. Експеримент у психолінгвістиці (з досвіду роботи) : монографія. Житомир : Видавництво Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2020. 230 с.
URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/32333>
- [17] Nedashkivska T., Kushmar L. Associative Way from Perception to Understanding: Associative Field vs Lexical-Semantic Field. *Journal of Modern Education Review*. 2017. No 7(1). P. 44–50.
DOI: [https://doi.org/10.15341/jmer\(2155-7993\)/01.07.2017/005](https://doi.org/10.15341/jmer(2155-7993)/01.07.2017/005)
- [18] Недашківська О. А., Недашківська Т. Є. Експеримент як засіб дослідження когніції судового експерта щодо експертної ініціативи. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 37(1). С. 79–89.
DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2022-37-1-79>
- [19] Овсієнко Л. М. Термін як складник різних терміносистем. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33(72). № 1. Ч. 1. С. 72–77.
DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/13>
- [20] Петрина О. С. Провідні характеристики термінології та терміносистеми. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. Т. VI(51). Iss. 176. С. 62–64.
DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-176VI51-14>
- [21] Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70). № 1. Ч. 1. С. 91–96.
DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-1/17>
- [22] Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70). № 2. Ч. 2. С. 206–211.
DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/36>
- [23] Туленков М. В., Яковенко Ю. І. Анкета. *Велика українська енциклопедія* : електронна версія. [б.д.].
URL: <https://vue.gov.ua/Анкета>
- [24] Вакуленко М. О. Сучасна українська термінологія: методологія, кодифікація, лексикографічна практика : дис. ... д-ра. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2023. 445 с.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vakulenko_Maksym/Suchasna_ukrainska_terminolohiia_metodolohiia_kodyfikatsiia_leksykohrafichna_praktyka.pdf
- [25] Васецька О. І. Формальна та семантична варіантність синтаксичних термінів. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 293 с.
URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/vasetska-oksana-formalna-ta-semantychna-variantnist-syntaksychnykh-terminivkty.pdf>
- [26] Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
- [27] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- [28] Загородня О. Ф. Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту) : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.21. Київ, 2018. 256 с.
URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.26/Zagorodnya.pdf
- [29] Загородня О. Веб-проект «СТИМУЛУС» як інструмент психолінгвістики. *Psycholinguistics*. 2021. № 29(2). С. 76–102.
DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-76-102>

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025
Рецензовано 12.05.2025

O. Nedashkivska,

*Senior Forensic Expert of Commodity,
Gemological Research Sector, Commodity,
Gemological, Economic, Construction,
Land Research and Evaluation
Activities Department, Zhytomyr
Scientific Research Forensic Center,
MIA of Ukraine*

18 Saryy Bulvar Str., Zhytomyr, 10008, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2568-0201>

email: persik.emir@gmail.com

T. Nedashkivska,

*PhD (Philological Sciences), Professor,
Head of Slavic and Germanic Philology
and Translation Department, Zhytomyr Ivan Franko
State University*

40 Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, 10008, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1131-4630>

email: meganed777@gmail.com

O. Hunko,

*Head,
Zhytomyr Scientific Research Forensic Center,
MIA of Ukraine*

18 Saryy Bulvar Str., Zhytomyr, 10008, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7119-720X>

email: omgunko@ukr.net

LINGUOCOGNITIVE MODELING OF THE PROFESSIONAL WORLDVIEW OF A FORENSIC EXPERT

Abstract. The current stage of development of science and technology, the transformation of social processes in all spheres of human activity in this regard, increases the need for permanent improvement of the individual in his professional activity as an element of the quality assurance system in the industry. The effectiveness of a forensic expert's activities directly depends on his professional level, which is a complex of qualities and skills acquired in the process of training and practical work, which are closely related to the perception of reality through the prism of language and form a professional picture of the world. The purpose of the article is to use linguistic-cognitive modeling (using the example of the Zhytomyr Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine) to construct a fragment of the professional picture of the world of a forensic expert, to analyze the specifics of the cognition of professional metalanguage as a means of forming and reflecting the competence of subjects of expert activity. The purpose of the article is to use linguistic-cognitive modeling (using the example of the Zhytomyr Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine) to construct a fragment of the professional picture of the world of a forensic expert, to analyze the specifics of the cognition of professional metalanguage as a means of forming and reflecting the competence of subjects of expert activity. The study was carried out using the author's methodology of conducting a free associative experiment through an online questionnaire of forensic experts based on the «STIMULUS» platform. The obtained material was analyzed using a battery of methods – associative, component analysis, modeling with elements of statistical methodology. The scientific novelty lies in defining the professional picture of the world and establishing the level of forensic experts' mastery of the terminological conceptual apparatus in the field of forensic expert activity and the skills of its practical application in professional activity. The conclusions establish and record the features of the linguistic picture of the world of a forensic expert, reflect the need to form a unified terminological system in the field of forensic expertise as a key component of the terminosphere. They also focus attention on the peculiarities of forming a professional picture of the world, which ensures flexible adaptation and dynamic transformation of the perception of the world by a forensic expert in a professional aspect in accordance with the requirements of modernity and its adequate extrapolation into practical activities.

Keywords: linguocognitive research; terminosphere; terminological system; STIMULUS; free associative experiment.